

Les bullangues en la crisi de l'antic règim

Entre la guerra del Francès i mitjan segle XIX irrompen en les lluites polítiques i socials, amb unes motivacions pròpies, les classes populars.

Entre l'inici de la guerra del Francès i mitjan segle XIX l'estat espanyol va viure un període de transició, de transformacions polítiques i socials, que van menar a la crisi definitiva de l'antic règim i a la progressiva introducció d'un nou model d'estat i de societat, políticament liberal i socialment econòmicament capitalista. A Catalunya eren els anys en què les noves indústries fabrils experimentaven una primera expansió, que anunciava els grans canvis provocats per la industrialització. Era un període complex i va ser commocionat per tot un seguit de guerres —primer la del Francès, després les insurreccions absolutistes i la guerra carlista—, per la lluita aferrissada que enfrontava els liberals amb els absolutistes, per les picabaralles entre els diversos sectors del liberalisme i per la primera gran irrupció de les masses populars a l'arena política de la contemporaneïtat.

El "batalló de la brusa", un equivalent als *sans-culottes* de la Revolució Francesa, en moments d'agitació social sempre estaven al davant d'un combat en el qual tenien molt a guanyar i poc a perdre.

Les classes populars. Certament, un dels fenòmens més característics d'aquesta etapa va ser la participació dels sectors populars en les lluites polítiques i socials del període, amb unes motivacions que li eren pròpies, i que no sempre coincidien amb les de la burgesia liberal i revolucionària ni, evidentment, amb la dels sectors reaccionaris partidaris del manteniment de l'antic règim. Unes classes populars, per una banda, que si bé al camp eren integrades bàsicament per una pagesia majoritària, a les ciutats eren constituïdes per un conglomerat social que comprenia des de sectors menestrals, l'artesanat, pescadors o els pobres de solemnitat, fins als nous obrers fabrils de les noves fàbriques tèxtils. Eren les patuleies, el "poble petit", els homes de "la brusa", equivalents als *sans-culottes* de la Revolució Francesa, que en els moments de major agitació política i social sempre estaven al davant d'un combat en el qual tenien molt poc a perdre i, en canvi, molt a guanyar.

A vegades s'ha volgut interpretar l'acció política d'aquests sectors com si es tractés d'un activisme cec, originat en la manipulació a què eren sotmesos en cada moment, o bé per la burgesia liberal o bé pels absolutistes. Res més lluny d'això. Un estudi acurat de les motivacions que van menar els sectors populars rurals o urbans a la lluita ens porta a conclusions quasi definitives. Els mòbils, els objectius i les finalitats de la seva actuació tenien sempre una raó de ser pròpia que es relacionava o bé amb la situació econòmica inestable del moment —són anys de crisi econòmica, de contracció del mercat mundial, de pèrdua de les colònies, etc.— o bé amb les pessimistes condicions de vida i de treball en què estaven immersos, més si es tenen en compte els canvis estructurals que patia la societat catalana i espanyola. A partir dels anys vint del segle XIX es van començar a detectar també els primers moviments laborals, directament vinculats a la nova problemàtica generada per l'industrialisme, i a la dècada següent ja hi va haver les primeres formes d'organització sindical. En el terreny polític, altrament, la seva alineació inicial amb els sectors més radicals del li-

beralisme va acabar sent efímera, en la mesura que ben aviat es va evidenciar que el model de societat i d'estat que s'estava implantant en cap cas no responia als interessos de les classes populars.

La nova societat capitalista s'estava fonamentant en tota una sèrie de valors —llibertat, igualtat, propietat— que, al cap i a la fi, tenien nombroses limitacions a l'hora de la seva confrontació amb la realitat. Mentre es desenvolupaven només en el terreny de les idees, aquests principis van servir com a arguments d'agitació i de mobilització política, però quan van penetrar en el terreny de l'experimentació social, ben aviat se n'evidenciaven les limitacions. En la pràctica, la "llibertat" burgesa va esdevenir un valor limitat a la llibertat d'exploració econòmica, i el mite "igualitari" del liberalisme va acabar sent una pura fórmula jurídica d'"igualtat davant de la llei". El valor que va acabar sent la pedra de toc fonamental de la nova societat capitalista va ser el principi de la propietat, al qual ben aviat s'afegí el no menys fonamental principi de l'ordre. Ordre, al capdavall, per garantir la propietat.

Per això, a l'estat espanyol, com va passar arreu d'Europa, el sistema liberal es va anar configurant de manera radicalment antidemocràtica, marginant políticament les classes populars i amplis sectors de la petita burgesia urbana, que ben aviat van trobar l'alternativa en el republicanisme, hereu de les societats secretes, carbonàries i radicals que s'havien constituït des de la darrer part del segle XVIII. El socialisme utòpic, les primeres aspiracions igualitaristes, esdevenien en aquest context l'alternativa ideològica que configurava el seu model social.

Les bullangues durant els anys trenta. A partir, doncs, d'uniques motivacions molt precises, les classes populars urbanes van ser les grans protagonistes de les agitacions socials que van tenir lloc a Catalunya, a partir del 1833, moment en què, mort Ferran VII, va ser nomenada reina Isabel II sota la regència de Maria Cristina. És el moment en què la insurgència carlina obliga la reina regent a buscar suport entre els liberals

més moderats per garantir el tro de la seva filla, i contra la seva voluntat, es veu obligada a acceptar les primeres i molt tímides reformes de caràcter liberal. Però la lentitud d'aquestes reformes, l'escamoteig de mesures econòmiques, les exigències dels liberals progressistes en aquests àmbits i en l'àmbit concret que es reorganitzés la milícia nacional, generaven en el conjunt de l'estat una situació de tensió política creixent i de malestar popular. La notícia segons la qual a Reus un destacament de milicians liberals havia estat atacat pels carlins i la intervenció d'un frare en l'assalt desfermà la primera gran onada d'anticlericalisme popular a la Catalunya contemporània. Era el juliol del 1835. El dia 22 d'aquest mes es van produir els primers assalts de convents a Reus, i el dia 25 la foguera es va estendre per Barcelona i altres poblacions com Mataró, Arenys, Igualada, etc.

Era la primera bullanga del període, com ho explicava un romanço de l'època: "*Hubo un caso por Santiago/ Que en general se aplaudió/ Fué la quema de conventos/ Que de frayles nos libró:/ Entonces nació, Bullanga...*" A Barcelona la multitud havia cremat completament o parcialment sis convents de clergues regulars, i si bé a vegades s'ha esmentat que l'acció va ser afavorida per la burgesia urbana, que no es va oposar a l'acció dels incendiàries, per tal d'aconseguir terrenys edificables dins muralles, la veritat és que l'acció responia a un difós sentiment anticlerical que les masses populars urbanes tornarien a manifestar en moments posteriors de la nostra història. El rebuig popular al clergat regular —la convicció que els convents albergaven tresors que servien per finançar els carlistes— s'evidenciava en la cançó que el poble cantava mentre incendiava convents: "*¡Viva Cristina!! Ara més que may/ Capellans y frares/ Vagin al carall/ ¡Viva lo general Llaudé!! Mentres haigi frares/ May anirem bé.*" Abans de cremar els convents, una multitud també havia cremat les portes de la ciutat on es cobraven els impostos de consum.

La mateixa nit i els dies següents van córrer rumors que també es volien cremar fàbriques de vapor, però un fullet

EL TEMPS

Dalt, oli de Josep Arrau sobre els fets de l'agost de 1835 a Barcelona. La patuleia crema papers i el cadàver de Bassa. A sota, una representació de la crema de convents d'aleshores.

llançat al carrer el 2 d'agost ho va desmentir: *"Jamés el fiero bruto ha despedazado la teta que le da vida, ni el errante salvaje el bosque que le mantiene, ni nunca la industriosa capital llegaría a desconocer sus propios intereses."* Tres dies després, però, el 5 d'agost, es va produir la segona bullanga. En aquesta ocasió la causa va ser l'arribada a Barcelona del general Bassa, amb la intenció de castigar els incendiaris. Davant d'aquestes intencions la multitud assaltà el Palau Reial, va matar Bassa, i la mateixa nit va assaltar comissaries de policia, va enderrocar l'estàtua de Ferran VII al Pla del Palau i va aca-

bar incendiant la fàbrica Bonaplata, el vapor més emblemàtic de la ciutat. Era la mostra més significativa d'antimaquisme que s'havia produït fins ara a Catalunya, i sembla que l'acció calia atribuir-la a veïns de municipis propers a Barcelona que feien treball a domicili i als quals la mecanització industrial els perjudicava prou. En qualsevol cas, però, es té constància que abans de 1835 s'havien produït ja conflictes laborals importants i que se'n continuarien produint en mesos posteriors.

Les classes populars urbanes barcelonines van viure encara en un clima d'agitació intens, que va perdurar fins a mitjan 1837, i que va provocar moments insurreccionals, com l'aixecament del 13 de gener del 1837, quan el "batalló de la brusa", format per obrers i menestrals, i el batalló de sapadors es van atrinxerar a la caserna de Sant Agustí, en protesta contra un ban en què s'establí l'estat d'excepció. O l'aixecament republicà de Ramon Xauradó, el 4 de maig del mateix any, durant el qual es van ocupar la Diputació i l'Ajuntament i que va acabar amb l'afusellament del màxim dirigent.

Insurreccions contra Espartero.

Però va ser durant el període esparterista dels anys 1840-1843 quan les bullanges barcelonines van assolir unes di-

mensions més espectaculars i quan, a més, l'acció de les masses va acabar desvinculant-se dels objectius burgesos per presentar una dinàmica específica que reflectia uns interessos clarament divergents dels sectors populars en relació amb el liberalisme. Si bé en els anys anteriors i a l'inici del període les classes populars urbanes havien fet costat al programa i a l'actuació dels sectors més progressistes del liberalisme, i fins havien contribuït que el general Espartero s'emparés del poder, en acabar-se l'etapa l'enemistat amb Espartero era més que evident i el distanciament amb el programa de la burgesia liberal, indiscutible. Un element afegit d'importància indubtable durant aquests tres anys va ser la primera irrupció de l'associacionisme obrer, l'aparició dels primers dirigents sindicals amb noms i cognoms, que van participar obertament en tota la conflictivitat del període, i el desenvolupament de nombrosos conflictes laborals, que van contribuir a mantenir una situació d'agitació social gairebé permanent.

El primer episodi en què s'evidencià l'enfrontament entre les classes populars urbanes, la mateixa ciutat de Barcelona i el regent Espartero es va produir amb motiu de l'intent d'enderrocar la Ciutadella, que va tenir lloc l'octubre del 1841. La Ciutadella era la fortalesa que, com va escriure Vicente Blasco Ibáñez l'any 1892, *"había sido construida por el primer Borbón, Felipe V, para tener esclavizada bajo la boca de sus cañones a la capital catalana y había servido de Bastilla de la reacción, pues el Conde de España hacinó en sus calabozos a los infelices liberales que no destino a la horca"*. L'odi de la ciutat en contra de la Ciutadella era més que evident i, per aquesta raó, quan la Junta Suprema de Vigilància de Barcelona va iniciar, el dia 26 d'octubre, les tasques d'enderrocament de la Ciutadella va trobar tot el suport ciutadà i popular. Però la reacció d'Espartero no es va fer esperar: va paralitzar per força la iniciativa i va portar a terme una política clarament repressiva contra tots els que hi havien participat. I fins i tot, el 9 de desembre del 1841, va decretar la dissolució de l'Associació de Teixidors, en involu-

crar-la en l'afer. La presència humiliant de la Ciutadella encara va fer escriure a Víctor Balaguer, vint anys més tard, uns versos que musicats per Anselm Clavé van esdevenir molt populars: “¿Quin serà, oh Déu, aquell dia/ de ventura sens igual,/ d'altres dies rica estela,/ en què al fi la Ciutadella/ la veurem enderrocar?/ ¡Abaix la Ciutadella!/ ¡Abaix! ¡abaix! ¡abaix!”.

El malestar ocasionat per l'actitud d'Espartero, la política econòmica que seguia i tot un conjunt de mesures que pretenia portar a terme van acabar provocant la insurrecció barcelonina del novembre del 1842, que va acabar amb el bombardeig de la ciutat. En la insurrecció barcelonina les classes populars van tenir ja un paper de primer ordre i, en molts moments de la revolta en van marcar la pauta de l'evolució.

En ple desprestigi del govern progressista, a partir de la fi del maig del 1843 i sobretot ja a partir del mes de juny, des de Catalunya hom participà en els pronunciaments contra Espartero, els quals van provocar la fugida d'aquest a Cadis el 30 de juliol. La burgesia moderada se situà al poder. Va ser en aquest moment, i amb l'arribada de Joan Prim com a nou governador civil de Barcelona, que la insurrecció catalana va prendre nova embranzida. Les promeses incomplides pel nou govern i el desarmament dels primers batallons de voluntaris van provocar l'alçament generalitzat, a partir del dia 1 de setembre. Prim va ser rebutjat per les armes fora de la ciutat i, al mateix temps, l'alçament va assolir un caràcter generalitzat per tot Catalunya.

La revolta, coneguda amb el nom de Jamància –concepte d'origen caló derivat de *jamar*, que significa menjar, o gana– va tenir en aquesta ocasió una clara dimensió social i republicana. Els jamancis, que vestien amb *traje de plebeyo*, amb barretina o gorra marinera, jaqueta i espadnyes, van manifestar en aquesta ocasió clares aspiracions socials i revolucionàries que anaven molt més enllà del programa de la burgesia. La utilització de banderes negres i vermelles, el cant de “La Campana” i “El Xiriví”, amb estrofes tan contundents com la que deia “Mori la aristocràcia,/ prou mal nos ha fet ja/ lo poble vol ser amo/

Viva Déu que ho serà!”), reflectien les aspiracions igualitaristes dels revoltats. I homes com Joan Muns, un dels dirigents de l'Associació de Teixidors, va tenir una clara participació en la lluita, que va disposar d'episodis molt agosrats, com l'intent d'assaltar la Ciutadella que es produí el dia 7 d'octubre. Una revolta que va ser molt més organitzada; Barcelona va resistir al setge i a les bombes, en aquesta ocasió del general Prim, fins al 19 de novembre de 1843, quan ja havien capitulat ciutats com ara Vilafranca del Penedès, el Vendrell, Olot o Roses (al final d'octubre) i Girona (el 7 de novembre), mentre que Figueres, on Abdó Terradas va proclamar la República, va resistir fins al 10 de gener de 1844. S'ha calculat que aquesta insurrecció va costar a Barcelona 335 morts i 335 ferits, víctimes dels 11.893 projectils que van ser llançats damunt la ciutat des de Montjuïc, la Ciutadella o el fort Pius. Prim va tenir sens dubte especial cura en la persecució dels revolucionaris. Com recordava Bonaventura Carles Aribau en un poema on lloava les proeses del militar català, “bona somanta els donares/ prop del Clot i Sant Martí,/ a la riera d'en Malla/ i a la vora d'aquell riu:/ i a Sabadell l'altre dia/ los caçaves com conills”.

Però la revolta dels jamancis, a desgrat de la derrota final, va marcar una fi d'etapa i l'arrencada d'un nou període. Si

Gravat de l'atac a la Ciutadella de Barcelona pel “batalló de la brusa” i altres cossos de voluntaris, durant la Jamància, l'any 1843.

d'alguna cosa havien servit les bullagues era per enfortir la consciència social i política d'unes classes treballadores que, des d'aquest moment, ja sabien que el sistema liberal i capitalista en cap cas no podia satisfer les seves necessitats més elementals.

La participació massiva de les classes populars en la lluita contra l'antic règim havia servit, de manera indiscutible, per consolidar el sistema liberal, que en temps futurs ja no necessitaria –més aviat tot el contrari– la participació popular.

I aquesta frustració popular per la forma concreta que estava assolint el capitalisme ben aviat es va traduir en ideologies alternatives que plantejaven la superació del capitalisme. Fins al 1868 aquest va ser el paper que desenvolupà el socialisme utòpic. A partir de l'any 1868 aparegueren, ja ben formulades a casa nostra, l'anarquisme i el marxisme, les noves ideologies que van acabar animant els moviments socials a casa nostra durant el segle XIX i bona part del segle XX.

Pelai Pagès